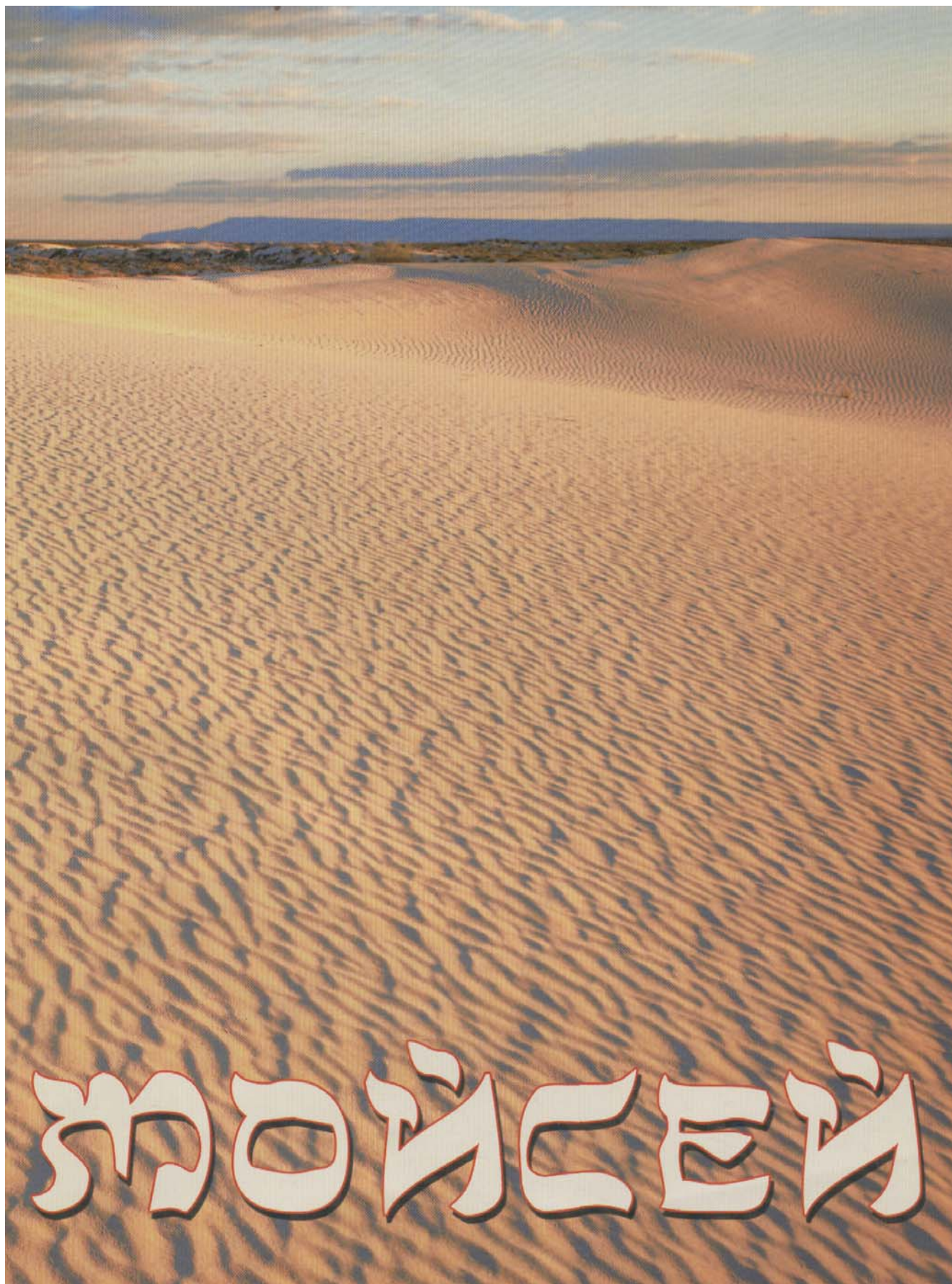

**Титульна сторінка буклету, виданого Національною оперою України ім. Тараса Шевченка
з нагоди постановки опери "Мойсей" (ТО "НІРМАЛА")**

Біографічний нарис до 150-річчя від дня народження Івана Франка

Віталій Аблицов

письменник та публіцист, головний редактор громадсько-політичного журналу "Державна справа"

"...Я русин і походжу... від зукраїнізованих німецьких колоністів..."

"Was ist denn an dem ganzen Wicht Originell zu nennen?"

Що можна назвати оригінального в маленькій, звичайної людини?

На це питання Гете відповідаю: хіба те, що я русин (так самовизначалися українці Австро-Угорщини. — **В. А.**) і походжу, прав-

доподібно, від зукраїнізованих німецьких коло-

ністів... Я народився в 1856 р. в Нагуєвичах Дрогобицького повіту..." ("Дещо про самого себе". — Іван Франко. Вибрані твори у 3-х томах. — Дрогобич: Коло, 2005. — Т. 3. — С. 28).

Коментатори одного з останніх вищезгаданих видань творів Івана Франка ("Вибране" у 3-х томах (Дрогобич: Коло, 2005)) твердять відоме з радянських часів: "Сучасні досліді франкознавців заперечують це припущення. Рід І. Франка був українського походження". І вони не самотні серед дослідників життя та творчості Івана Франка, хоча його нащадки не заперечують усних родинних переказів про присутність німецького коріння в предках Франків. А в Австрії Іван Франко безза-

перечно сприймається як діяч німецького походження.

Власне, на наш погляд, етнічна приналежність і справді не є найважливішим чинником у біографії людини, але й не зважати на неї теж не можна, особливо, коли йдеться про Митця. У творенні ним світу, досконалішого від реального, значну роль відіграє не до кінця підвладна йому підсвідомість (всесильна фантазія, здатна оживити минуле й передбачити майбутнє), яскраві спалахи якої увічнені Поезією, Мистецтвом, Архітектурою...

Вже тому, до речі, намогильна скульптурна композиція Іванові Франкові на львівських Личаках бачиться занадто тенденційною: мускулистий каменяр, що б'є міцну скелю... Каменяр — символ революційності чи масонства? Мистецька недосконалість нагробку породжує сумніви в адекватності величі Франка й пам'ятника на його вшанування. До Роденівських шедеврів споруджені Франкові пам'ятники поки що не дотягують.

Але ж Іван Франко сьогодні — ікона для нашого народу. В іконостасі він займає місце поряд з Тарасом Шевченком, Лесею Українкою, Василем Стефаником, Михайлом Коцюбинським, Пантелеймоном Кулішем... То чи так уже й важливо: хто був за походженням великий поет? Тим паче, що він сам визначився.

Звичайно, люди помірковані й обережні (таких процвітаючих псевдопатріотів у нас чимало і серед політиків, і особливо серед наукової та творчої еліти) резонно зауважать, що не треба торкатися проблеми походження Івана Франка. Адже саме слово "русин" викличе небажані сьогодні дискусії у зв'язку зі штучною проблемою русинства, ініційованою й фінансово підживлюваною в Закарпатті з-за кордону.

Все це так лише з одного боку, бо маємо нині досить переконливих аргументів стосовно егоїс-

тичності поведінки вітчизняної еліти (насамперед, її негнотомного власного збагачення, безпринципної компромісності й пристосуванства), що створює найбільшу загрозу для державної незалежності України в умовах нинішнього кількарізного збільшення тоталітарного зарубіжного (насамперед, інформаційно-пропагандистського) тиску в порівнянні з добою, до якої належав Іван Франко. У кінці життя Франко дійшов логічного висновку, що шлях до української політичної самостійності лежить насамперед через бажання українського народу прагнути того. Якщо цього досягнемо, тоді можна буде "запалювати серця широких кругів людей, вести тих людей до найбільших жертв, додавати їм сили в найстрашніших муках і терпіннях" (*"Подорож до Європи"*. Я. Грицак. "Франко у Відні". — Львів: ВНТЛ—Класика, 2005. — С. 25).

Сьогодні ці слова звучать актуально, бо в них — істина. Ось чому, на наш погляд, так важливо тепер розуміти світогляд Франка, логіку його мислення. А розгадка цього ховається і в його психологічному портреті, де етнічне походження відіграє визначальну роль. Життєпис Івана Франка чітко окреслює його характер: різні грані є в його характері, окрім однієї: ніколи не був дріб'язковим, позером, не дбав ні про сучасне йому, ні

про майбутнє сприйняття своєї персони, думав винятково про власну творчу спадщину в сенсі її інтелектуальної служби рідному народові.

Отже, не можна припускати, що той рядок із німецькою самоідентифікацією — випадковий у майже 150-томовому духовному спадку Поета? Тим більше пам'ятаймо, що іноді істина належить меншості (а то й одній людині), а не більшості. Так, як визначальним для психологічного портрету особистості є його етнічне походження, але для політичного портрета більш важливою є суспільна поведінка індивідуума.

У рецензії на книжку австрійського історика Раймунда Кайндля "Історія німців у Карпатській землі" Іван Франко писав: "У Нагуєвичах є родина Гайгель, Фридер, обі з діда-прадіда руські, хоч, очевидно, німецького походження". І далі: "Від селянина Василя Микитича в тім же селі чув я, що наші люди від німців навчилися уживати мотики до оброблювання картоплі...". Як людина європейської культури, Іван Франко досконало володів німецькою мовою (ще — польською, французькою, англійською...; перекладав з 14 мов). Інакше й не могло бути, адже став "золотим мостом" між українською та світовою літературою, бо дбав про духовне єднання всього світу, де немає штучної етнічної відокремленості.

ПРОТИ ВИПРАВДАННЯ ЗРАДИ, ПРОТИ ВАЛЛЕНРОДИЗМУ ЯК ЗБРОЇ В ПОЛІТИЧНІЙ БОРОТБІ

Гадаємо, що цілком закономірно саме в німецькомовній віденській газеті "Die Zeit" Іван Франко видрукував у травні 1897 року статтю "Der Dichter des Verrates" ("Поет зради").

Ця стаття — одна з відповідальних публікацій для виявлення світоглядних принципів Франка. Написана про видатного польського поета Адама Міцкевича, вона кожним рядком торкалася (і що трагічно: і наразі торкається!) діячів української еліти.

"...сумна стоїть справа із нацією, котра без застереження уважає такого Поета своїм найвищим національним героєм і пророком, та годує щораз нові покоління отруйними творами його духа", — констатував Іван Франко, маючи на увазі те, що іредентна (італ. — *невозз'єднана*) нація вимушена поза своїм бажанням послугуватися навіть такими ганебними явищами, як зрада заради власного виживання (актуальність цього Франкового висновку полягає насамперед у тому, що, зокрема, сучасна українська еліта (як політична, так і творча) досі опирається на власні "радянські досягнення", щедро оплачені компартією та радянським урядом, котрі, до речі, багато хто з "метрів" тепер ганьбить. Мимоволі запитуєш себе: хіба можуть бути авторитетними провідниками нації ті, хто згубив силу духу й обрав соєву юшку? І даремно протестують ті, хто захищає конформізм і відступництво. Хто заважає

вчорашнім прихильникам соцреалізму відкрити наразі у високохудожніх творах усю трагедію їхнього існування в тоталітарному суспільстві? Це могли б бути романи та повісті на рівні Шекспірівського звучання).

Михайло Грушевський — діяч рівний за інтелектуальною потугою Іванові Франкові (не випадково їх єднало тривале спілкування й рідкісне творче взаєморозуміння) — так коментував ідею Франкової статті про А. Міцкевича: [Поет] "...кидав обвинувачення в зрадництві й підступності не тільки польській владущій верстві, але й польській інтелігенції Галиччини, яка в кінцевім рахунку все ставала по її стороні в боротьбі з українським елементом" (Л. Луців "Іван Франко — борець за національну і соціальну спрямованість" — Нью-Йорк: Свобода, 1967. — С. 31).

Спостерігаючи нинішнє вітчизняне політичне життя, вкотре переконаєшся в актуальності ідей Франкової статті про Міцкевича (дивімось на неї ширше: статті про сервілізм народу — наслідок колоніальної залежності): мало задекларувати державну незалежність. Реалізацію проекту незалежності тяжко здійснювати, коли ідея державності й незалежності ледве жевріє в отруєній столітнім імперським гнобленням свідомості провідників нації.

Не будемо зупинятися на реакції як польської, так і галицько-української спільноти на Франкову

Іван Франко в колі письменників — сучасників

публікацію (до речі, це тема для архіважливої для сьогодення статті, коли провідні інтелектуали, насамперед Росії та України, ніяк не можуть порозумітися, потрапивши у нову геополітичну ситуацію початку III тисячоліття; не можуть адекватно відреагувати на виниклу в нинішньому світі міжцивілізаційну (та інші) дискусію).

Зрозуміло, що Іван Франко, як масштабна постать й визначний митець, був вище вузько-національного розуміння і політики, і історії, і культури. Він був переконаний, що національна велич — шлях до величч загальнолюдської, врешті — планетарної. Але не більше. Він був дійсно щирий, коли твердив: "У мене не було ані зерна ненависти до польської народности, до того, що вона має гарного, високого, широкого, та справді людяного. Я міг би покликатися на свідоцтво кількох благородних поляків, які виrozumівши та річево скритикувавши мій крок, проте впевнилися, що я зробив його не з злої волі, і не відвернули від мене своєї приязні" (І. Франко. "Русько-польська згода і українсько-руське братання" (ЛНР, 1906 р.) — Л. Луців ..., стор. 432). Доказом визнання Франком таланту Міцкевича є його переклади творів польського генія: "Ордонова редута", "Втеча", "Господарський вечір", "Буря", "Пан Тадеуш", "Петербург", "Перегляд війська", "До друзів росіян" та ін.

Для Івана Франка визначення трагічної суті

творчості Адама Міцкевича (поета іредентної, а відтак — невільної нації) стало водороздільним всього його творчого шляху: Поет "побачив, як довкола нього валився весь той світ ідей та ілюзій, над якою реалізацією він працював, і в хвилину розпуки він кинув каменем у прірву і усунувся набік, покинув на завсігди експериментування з працею на двох загонах" (Л. Луців..., стор. 432).

Взагалі 1897 рік (Поетові судилося долю побуту на цьому світі ще 19 літ, отже, це вершина — й датою, й змістом — його інтелектуального життя) — переломний в біографії Франка й тому нам так важливий його зміст (1895 року доктора філософії Віденського університету Івана Франка не без "допомоги" "своїх" не допустили до викладання у Львівському університеті; 1895-го, 1897-го та 1898-го Радикальна партія висувала І. Франка до австрійського парламенту та галицького сейму, але безуспішно: знов таки не без допомоги "своїх галичан" Поет програв вибори. Одна з основних політичних сил Галичини — народовці, очолювані О. Барвінським та А. Вахнянином, під час виборів об'єдналися з москвофілами та поляками. Москвофільська газета "Галичанин" та інші подібні за політичним напрямом видання публікували неправдиву інформацію про І. Франка, дезінформуючи виборців (як це схоже на сучасні українські вибори й міжпартійну боротьбу, суть якої — не благо Укра-

їни, а егоїстичне бажання вибитися в верхи та в будь-який, навіть незаконний, спосіб, привласнити те, що створене народом й по праву йому належить).

Отже, щодо психології творчості, це був найнапруженіший період життя Івана Франка. Тому так прискіпливо розглядаємо ми його публікації того часу. Дослідники і минулого, і сьогодення радикально по-різному оцінюють не лише статтю про А. Міцкевича, а й наступну після неї — "Дещо про самого себе" (це передмова до перекладу на польську мову оповідань І. Франка "Neco o sobie samym").

Вкотре переконавшись у марнославстві та лукавстві псевдопатріотів, Іван Франко сповідався: "Передовсім признаюся до гріха, що мені його багато патріотів вважає на смертельний гріх: не люблю русинів (нагадаємо: русини — назва українців, підданих Австро-Угорщини. — В. А.)... Так мало знайшов я серед них правдивих характерів, а так багато дрібничковості, тісної глупоти, дволичності і зарозумілості, що, дійсно,

не знаю, за що міг би я їх любити, навіть не звертаючи уваги на ті тисячі більших і менших шпильок, які вони мені часом з найкращою думкою вбивали під шкіру. Розуміється, знаю між русинами декілька винятків, декілька особистостей чистих і гідних всякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян), але ці винятки, на жаль, лише стверджують загальний висновок" (Вибрані твори в 3-х томах. — Т. 3. — С. 29)

Поет ішов далі: зізнався, що й Україну він не любить, принаймні, так, як це роблять чи вдають так звані патентовані патріоти. В поняття "Україна" Поет вкладав зовсім інше розуміння, ніж його сучасники-конформісти (читаймо "Пролог до поеми "Мойсей", де він виклав своє бачення Української Держави "у народів вольнім колі"). Не міг любити Іван Франко й сучасну йому українську еліту — "отяжилу, незграбну, сентиментальну, що позбавлена гарту і сили волі, так мало здібну до політичного життя на власному смітнику, а так плідну на перевертнів найрізноморіднішого ґатунку".

Як актуально звучать його слова!

"ВІД НАРОДНОГО ОБОВ'ЯЗКУ САМ БОГ НЕ МОЖЕ ЗВІЛЬНИТИ"

Поет почувався українцем, бо вело його до цього "передовсім почуття собачого обов'язку. Як син українського селянина, що викормився чорним селянським хлібом, працею рук селянських, відчуваю себе до обов'язку панщиною цілого життя відробити ці шеляги, що їх видала селянська рука на те, що я міг видряпатися на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій український патріотизм — важке ярмо, яке доля положила на мої плечі... Скинути його не можу, бо тоді став би я підлим відносно власного сумління. І коли що полегшує мені двигати це ярмо, так те, що бачу український народ, як він, хоть гноблений, отемнюваний і деморалізований довгі віки, хоть і нині бідний, слабкий і безправний, але все-таки помалу підноситься, чує в щораз ширших масах жажду світла, правди і справедливості і шукає шляхів до них. Отже, варто працювати для цього народу, і ніяка чесна праця не піде намарне".

У вірші 1897 року "Сідоглавному" І. Франко відповів своїм опонентам щодо любові до України таким чином:

*...твій патріотизм —
Празнична одежина,
А мій — то труд важкий,
Гарячка невдержима.
Ти любиш в ній князів,
Гетьмання, панування,
Мене ж болить її
Відвічне страждання.
...я ж не люблю її
З надмірної любові.*

Щоб ще глибше уявити собі гостроту ситуації, в яку потрапив Франко у кінці XIX століття, нагадаємо ще й про таке: тоді ж він став жертвою терористичного акту, коли хтось з його опонентів стріляв у поета, але, на щастя, не влучив.

ПУБЛІКАЦІЇ В "DIE ZEIT" ВИВЕЛИ НА ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА СВІТОВІ ВИДНОКОЛА

Публіцистика Івана Франка в німецькомовній віденській періодиці, за свідченням його сучасників, мала більше значення, ніж парламентська діяльність всіх галицьких послів в австрійському парламенті. Ім'я Івана Франка стало відоме не лише читачам "старого світу" — в Європі, а й "нового" — в Америці.

Поет познайомився тоді з провідними не лише австрійськими, а й європейськими та міжнародними діячами культури та політиками, зокрема

з лідером австрійських соціал-демократів Віктором Адлером, одним із ідеологів віденського модернізму Германом Баром, ідеологом створення незалежної єврейської держави Теодором Герцлем, майбутнім президентом чехословацької держави Томашем Масариком.

Вихід в європейський світ вплинув на ставлення Івана Франка до провідних ідей його доби та власного світогляду.